

Рис. 3. а – цитро-лютня (Середня Азія, V ст.); б – лютня з мелодичними струнами на корпусі (Вірменія, X–XII ст.); в – лютня з мелодичними струнами (Московія, XVI ст.); г – пісневець (XII–XVI ст.)

Надійшла до редакції 6.12.2017 р.

УДК 78.481.К 21

СКІФО-САРМАТСЬКІ УДАРНІ ТА ДУХОВІ ІНСТРУМЕНТИ В ДУХОВНІЙ КУЛЬТУРІ КОЧІВНИКІВ ЄВРАЗІЇ

Олійник Ольга Григорівна, кандидат мистецтвознавства, доцент,
Львівська національна музична академія ім. М. В. Лисенка, м. Львів
oola5064@gmail.com

Стаття присвячена вивченню ролі та функцій ударних і духових інструментів що існували в музично-інструментальній культурі скіфо-сарматських племен. Здійснена семантична інтерпретація форм і декору шумових (ідіофони) ударних інструментів засвідчує їх єдність зі знаково-символічною системою, втіленою в комплексах культово-обрядових сакральних предметів іраномовних кочівників Євразії. Мембранофони (барабани, литаври), крім ритуалів, використовувалися у військовій справі як потужний засіб психологічного впливу на ворога. Духові інструменти у скіфів і сарматів не мали такого сакрального значення, яке надавалося ударним інструментам.

Ключові слова: духовна культура, ритуал, скіфо-сарматські племена, ударні інструменти, духові інструменти.

Постановка проблеми. Роль ударних і духових інструментів у духовній культурі номадів дотепер є малодослідженою. Чисельні скіфо-сарматські племена в I тис. до н. е. кочували по широких євразійських степах – від Дунаю і Карпат до Монголії. Вони майже тисячоліття панували на теренах сучасної України, яку давні автори називали Скіфією, а згодом Сарматією. Іраномовні кочівники пройшли тривалий шлях культурного розвитку. У них існувало високорозвинене диференційоване суспільство, вони мали багатий фольклор, розвинену міфологію, складні космогонічні уявлення, подібні до тих, що побутували серед інших споріднених з ними індоіранських народів. Дослідження останніх років підтверджують, що чимало культурних і музично-інструментальних явищ, що збереглися у традиціях багатьох народів Східної Європи, Кавказу, Середньої Азії і Західного Сибіру беруть свій початок зі скіфо-сарматських джерел.

Огляд останніх публікацій. Роль та функційне призначення ударних і духових інструментів скіфо-сарматських племен ще не ставали предметом дослідження фахівців-інструментознавців. Інформація про окремі знахідки музичних інструментів та їх зображень переважно міститься у фахових археологічних та історичних виданнях [4; 42–44, 7; 173–194, 10; 33–60, 16; 167–174, 18; 42–52, 20; 139–150, 24], дослідженнях з історії та духовної культури ранніх кочівників Євразії [2; 23–28, 3; 51–55, 21; 98–99, 22; 89–96] і залишаються невідомими широкому колу музикознавців.

Мета статті – дослідити роль та функції ударних і духових музичних інструментів скіфо-сарматських племен у контексті духовної культури ранніх іраномовних кочівників Євразії.

Виклад дослідницького матеріалу. Як відомо, музичні інструменти в різні історичні періоди та у різних народів відображали матеріальну й духовну культуру одночасно. Легенди, міфи, та історичні джерела свідчать, що музичні інструменти у давнину були носіями не так музично-естетичних, як сакральних функцій. Пропорції, форма, види та тематика прикрас інструмента, відображали символіку та семантику культових обрядів і релігійно-міфологічних уявлень.

Перші відомості про духові та ударні інструменти ранніх іраномовних кочівників Євразії подають давньогрецькі й римські писемні джерела. Однак, інформація про їх різновиди та функціональне призначення є доволі скупою та фрагментарною. У цьому сенсі найбільш інформативними є дані з археологічних розкопок поховань, що містили музичні інструменти та їх зображення на пам'ятках мистецтва.

Ідіофони. Досить часто у багатих скіфських похованнях виявляють різноманітні за формою бронзові чи залізні наверхня-бубонці з прорізами та металевими кульками всередині (рис. 1 а) або пласкі мережані наверхня з підвісними дзвіночками (рис. 1 б). За міжнародною систематикою музичних інструментів Горнбостеля-Закса вони належать до струшуваних ідіофонів (код 112.1) [23; 241]. Найранішні наверхня, датовані VII–V ст. до н. е., склалися з порожнистого корпусу з вертикальними прорізами, всередині якого була вміщена кругла металева кулька. Зверху вони прикрашені зооморфними фігурками. У нижній частині корпусу є втулка, в яку встромлялось дерев'яне ратище. Наверхня, що датуються IV–початком III ст. до н. е., за формою та конструкцією відрізняються від ранніх екземплярів. Замість порожнистого корпусу з кулькою використовувалися підвішені дзвіночки, закріплені у нижній частині зображень та на втулках (рис. 1 б). У скіфську добу наверхня розповсюджувалися доволі широко. Знайдені археологами екземпляри походять зі степової та лісостепової зон території України, Карпато-Дунайського регіону й Північного Кавказу.

Археолог В. Іллінська зараховує наверхня-бубонці до культових атрибутів, пов'язаних із різними церемоніями [10; 51]. Аналізуючи семантику зоо- та антропоморфних зображень на скіфських наверхнях, дослідниця дійшла висновку, що вони пов'язані з культом сонця та верховного божества [10; 55–60]. О. Переводчикова та Д. Раєвський пов'язують ці предмети з концепцією Світового дерева [18; 46–50]. В індоєвропейській та індоіранській традиціях дерево символізує вісь світу, основу світового порядку, центр світобудови. У міфах дерево символізувало опору неба й сонця і водночас шлях між світами, де відбувалися контакти між людьми і богами. Дерево так само було останнім шляхом, по якому душі померлих мандрували у Верхній світ. Різноманітними варіантами уособлення Світового дерева були тотемні стовпи, наверхня на ратищах і взагалі будь-які сакралізовані предмети з вертикальною орієнтацією [2; 24].

Основою концепції Світового дерева є уявлення про тричленну вертикальну будову Всесвіту – верхній (небесний, світ богів), середній (земний, світ людей) та нижній (підземний, хтонічний). Шамани та жерці були посередниками між цими світами. В основі шаманського ритуалу, зазвичай, лежить та сама концепція Світового дерева, яке мислили як «шаманське дерево», по якому шаман або його молитва підіймається до неба. Посох шамана уособлював шаманське дерево [8; 123]. Одним з основних елементів подібних ритуалів є звуковий супровід, що служить засобом для досягнення екстатичного стану, необхідного шаману для встановлення контакту між світами. Угорський вчений К. Бакаї вважає, що скіфські наверхня були музичними інструментами шаманів-жерців [24; 65]. Тісний зв'язок звукового компоненту шаманського ритуалу та уявлень про світобудову (Світове дерево) підтверджується етнографічними джерелами. У деяких народів Сибіру посох-брязкальце зберіг реліктове значення в культурі. Відомо, що в ритуалах використовували одночасно і по два шаманських посохи [8; 163]. У цьому сенсі цікавим є графіті на стіні споруди у столиці пізніх скіфів – Неаполі Скіфському (Україна, Крим, суч. м. Сімферополь). Тут зображено людину, що тримає в руках дві тонкі палиці з наверхнями (рис. 1 в). Дослідники інтерпретують ці предмети як списи, однак, зазначають, що їх кінці є широкими, овальними та незагостреними [7; 176]. Можливо, що зображені предмети є наверхнями-бубонцями. Будинок, у якому знайдено це графіті, дослідники визначають як важливу споруду, де відбувалися зібрання, під час яких здійснювалися культові та магичні обряди [7; 192]. Унікальним за формою є наверхня, знайдене у похованні в урочищі Лиса Гора неподалік м. Дніпра (Україна) (рис. 1 г). Воно має форму дерева зі стовбуром і чотирма гілками. На верхівці центрального стовбура розташована фігурка оголеного чоловіка, на голові якого сидить орел. У дзьобі птаха та на кінчиках розпростертих крил закріплені ланцюжки з дзвіночками та підвісками. Такі ж птахи розташовані на чотирьох гілках, що відходять у чотири сторони від основи стовбура.

Іраномовність скіфів та їх генетична спорідненість з давніми іранцями для реконструкції сакральної символіки і семантики цього ідіофона дозволяє залучати тексти Авести, священної книги давніх іранців. В іранській, а глибше – в індоіранській традиції орел виконував особливу роль. За

Авестою, він живе на верхівці космічного дерева і є втіленням бога-творця, символом сонця та верхнього світу [2; 41]. У скіфській міфології творцем світу та людей, а також втіленням неба, верхнього світу був бог Папай [1; 449]. З іранської мови його ім'я перекладається як «батько» або «захисник» [25; 15].

В Авесті йдеться про те, що Їма, аналогом якого був скіфський Папай, побудував для людей і тварин квадратну огорожу – Вару (тобто, Землю). За Авестою, він є «захисником», «охоронцем», «наглядачем за світом». Створена ним квадратна Вара «оточена мов стіною, піснею» [26; 32]. Ці ознаки першопредка вказують на те, що він був одночасно і першим жерцем. У цьому сенсі досить цікавим є значення іранського титулу правителів – «каві». Первісне значення цього слова – «співець», «той, що заспіває під час жертвоприношень», «охоронець кордонів» [11; 50]. За свідченням Геродота (IV, 101), Скіфія також мала чотирикутну форму [5; 203–204]. Це не була реально окреслена територія, а лише історичне переосмислення ідеальної організації простору [2; 27]. Згідно з тлумаченням семантики на верші з Лисої Гори Б. Граковим, чотири гілки, що відходять від стовбура Світового дерева символізують землю з чотирма сторонами світу [6; 85]. Дзвіночки в руках Папая та на крилах орла на центральному стовбурі на верші, а також закріплені на чотирьох орлах що сидять на гілках, символізують захищений простір і своїм звуком (як Їма піснею) маркують захищені кордони світу.

Ще одним різновидом струшуваних ідіофонів, що використовувалися в ритуальній практиці скіфів та сарматів, були дзеркала особливої конструкції (рис.1 д). Вони склалися з двох тонких бронзових або срібних, вкритих золотом дисків, що з'єднані між собою, та довгої ручки-держака. Один диск є гладким і рівним, другий – рельєфний у формі валиків, розташованих по краю та ближче до центру, що утворюють два концентричних кола. В цих опуклих порожнистих виступах знаходяться застигли крапельки олова. Під час струшування дзеркала олов'яні крапельки вдаряються до стінок дисків, видаючи дещо приглушені звуки. На думку дослідників, це були культові інструменти скіфських та сарматських жінок-жриць [3; 51–55]. У ритуалах дзеркало символізувало сонце, плодючість та жіноче божество [22; 89, 93]. Магічна роль дзеркал у багатьох народів Євразії є загальновідомою. Шамани використовували їх під час камлання. Уважалось, що вони мають надзвичайно потужну магічну силу.

Мембранофони. Про різновиди барабанів та литавр, що існували в інструментарії кочівників, відомо з давньогрецьких писемних джерел та іконографічних матеріалів. Геродот писав, що скіфський цар Анахарсіс «справляв свято з усіма обрядами на честь богині, тримаючи в руках тимпан і нависивши на себе священні зображення» [5; 197]. Найдавніші скіфські барабани V ст. до н. е. археологи виявили в трьох курганах на Алтаї, що належали представникам скіфської верхівки (рис. 2 а). Вони виготовлені з двох половинок рогу бика. Інструменти мають форму келиха і належать до типу келихоподібних (211.26) [23; 245]. Ширший у діаметрі отвір закривала шкіряна мембрана, а нижній (вужчий) залишався відкритим. Ці барабани входили до комплексу атрибутів культових церемоній алтайських скіфів [17; 89]. Барабани подібної форми дотепер існують в традиційному інструментарії народів Сходу та Малої Азії. Зображення чоловічої фігури з мембранофоном виявлено на стінному розписі в склепі Неаполя Скіфського (II – III ст. н. е.) (рис. 2 б). Чоловік одягнений у короткий жупан та головний убір, прикрашений віялоподібно розташованими короткими прямими лініями. Між ними зображено маленькі кружечки. У зігнутій і опущеній донизу правій руці він тримає тонку довгу паличку. Права рука з розпростертими пальцями зігнута у лікті та піднесена догори долонею вверх. З ліва на поясі закріплений ударний інструмент типу барабана. З етнографічних джерел відомо, що так закріплюють дерев'яні, мідні або керамічні литаври, що дотепер існують в інструментальних традиціях народів Азії. Вони виготовляються у формі глибокої миски і мають спеціальні дві петлі для закріплення на поясі за допомогою паска. За міжнародною систематикою музичних інструментів ці литаври належать до котло-барабанів (211.1) [23; 244]. Сюжет розпису склепу відтворює обрядово-ритуальну дію, пов'язану з солярним культом [20; 147]. Людина з литаврою та інші чоловічі фігури з розпису цього склепу зображені у різних позах. О. Попова вважає, що «їх пози відтворюють окремі моменти виконання певних ритуально-обрядових дій, пов'язаних із містеріальним культом на різних його стадіях. Ці фігури зображають учасників ритуалу, що відтворюють фази руху сонця тощо» [20; 149]. Про існування литавр у традиційному інструментарії кочівників свідчить їх зображення на рельєфі з Б'юнера, що в Північній Індії (рис. 2 в). Тут відтворено музикантів із Парфії. За свідченнями античних авторів, Парфійське царство (III ст. до н.е. – III ст. н. е.) заснували парни – скіфське плем'я, що кочувало у степах між р. Амудар'я та Каспійським морем. Римський історик Помпей Трог зазначав, що «*парфи*» зі скіфської мови перекладається як «вигнанці зі Скіфії» (XI,I,1). «Вигнанців зі Скіфії партійців» згадує також Курцій

Руф [14; 248, 288]. Один із музикантів вдаряє пальцями обох рук по мембрані литаври. Збереглися відомості грецьких та латинських авторів про використання парфійцями литавр як сигнальних інструментів, а також потужного засобу психологічного впливу на ворога. Юстин (II ст.), автор компіляції втраченої «Всесвітньої історії» Помпея Трога (I ст.), зазначав, що парфійці подавали сигнал до бою не трубою, як греки та римляни, а тимпаном [14; 257]. Плутарх (I ст.) підтверджує цю інформацію. Він повідомляє, що у битвах вони надихали себе до бою не звуками рогів чи труб, а грою на ударних інструментах. Він наводить дві назви на означення цих інструментів – «ропіра» (ρόπιρα) та «тимпана» (τύμβα). Автор подає детальний опис литавр що використовувалися у знаменитій битві при Каррах (53 р. до н. е.), де парфійська армія під проводом полководця Сурени розгромила римські легіони Марка Красса і описує враження від звуків цих інструментів. Інструмент «ропіра» складався з порожнистого корпусу, обтягнутого зверху шкірою та підвішених навколо мембрани мідних брязкалец. Історик зазначав, що ропіри «видають якісь оглушливі, жахливі звуки, немовби змішані з тваринним ревом та гуркотом грому, що було чути на велику відстань» [19; 111]. Ці звукові властивості інструментів свідчать про їх надзвичайно великі розміри. Оскільки Плутарх на означення литавр парфійців подає дві назви, можна припустити, що терміном «тимпана» позначалися литаври менших розмірів, аналогічні до зображених на рельєфі з Б'юнера (рис. 2 в). Римський історик Геродіан (170–240 р.) у переліку музичних інструментів парфійців також згадує ударний інструмент під назвою «тимпан» [15; 138]. Зазначимо, що у греко-римському світі терміном «тимпан» (τύμβαου/tympaion) позначалися мембранофони типу бубна (тамбурина), що відігравав важливу роль у різних культах та містеріях Діоніса-Вакха, Кібели та ін. Він складався з вузького дерев'яного обруча, одна сторона якого була обтягнута шкіряною мембраною, в той час як інша була відкритою. Враховуючи потужний звук парфійських інструментів, про який згадували греко-римські автори, він не мав нічого спільного з бубном-тимпаном. Існує думка, що цей інструмент виник у середовищі іраномовних кочівників степової зони Євразії, які першими почали застосовувати литаври під час бою, оскільки в музичній практиці давніх осілих іранських народів факт існування цього інструмента не засвідчений [16; 172].

Аерофони. Духові інструменти в середовищі іраномовних номадів не мали такого сакрального значення, яке надавалося струнним і ударним інструментам в культах та обрядах. Митрополит Фессалонікійський Євстафій (XII ст.) у поясненнях до «Іліади» Гомера навів відповідь скіфського царя Анахарсіса. На його запитання, чому у скіфів немає флейтистів, той відповів: «Немає виноградної лози» [12; 286]. Це означало, що скіфи не вживали духові інструменти у своїх культах та обрядах, як це робили греки та римляни, які використовували авлоси та тібії в культах бога виноградарства Діоніса (Вакха, Бахуса), а також під час жертвопринесень та в поховальних обрядах. Збереглися згадки давньогрецьких та латинських авторів про різновиди духових інструментів, що існували в інструментарії скіфів і сарматів, їх функції та матеріал, з якого вони виготовлялись. Юлій Полідевк (II ст.) подає відомості про духові інструменти типу флейт. Зокрема він вказує на матеріал, з якого їх виготовляли: «... скіфи дмухають у кістки орлів та коршаків на зразок флейт» [13; 265]. Ці дані підтвердились знахідкою археологічного інструмента під час розкопок на території Неаполя Скіфського у Криму (рис. 3 а). За типом цей музичний інструмент належить до відкритих однотрубкових флейт із боковими отворами [23; 255]. Ще один цікавий різновид духового інструмента, схожого на грецький подвійний авлос, зображено на персні з гемою (II ст. до н. е.), який також був знайдений у похованні поблизу Неаполя Скіфського (рис. 3 б). На відміну від грецьких подвійних авлосів, він виглядає досить масивним. Кінці трубок у нижній частині мають значні розширення і завершуються широкими обідками. Кінцем V – серединою IV ст. до н. е. датується ваза афінського майстра Андокіда, на якій зображено скіфського лучника з поздовжньою флейтою (рис. 3 в). Із зображення помітно, що інструмент складається з довгої вузької трубки (приблизно 60–80 см), що завершується округлим розтрубом. У жіночому скіфському похованні початку IV ст. до н. е. (с. Червоне, Крим, Україна) поруч із веретеном лежала флейта, виготовлена з пташиної кістки з добре заглаженою поверхнею, прикрашеною чотирма гравійованими скісними хрестами, яка має отвір (рис. 3 г) [4; 42–44]. Латинський письменник М. Капелла (V ст. н. е.) згадує про жінок-амазонок, які «вправлялись у військовій справі під звуки свирілі» [13; 282]. За скіфською легендою від амазонок бере початок сарматський рід. Кістяну флейту з 11 пальцевими отворами виявили археологи в могильнику ранньосарматського часу (IV–II ст. до н. е.). Вона мала прямокутний у розрізі стовбур і прямокутний канал [9; 36]. Можливо, що в іраномовних кочівників існували духові інструменти, виготовлені з інших матеріалів (дерева, очерету), тому вони не збереглися. Зображення різних за формою та розмірами духових інструментів указують на те, що матеріалом для їх виготовлення було дерево і порожнисті стеблини рослин (рис. 3 б, в). У давніх іранців, до яких належали й скіфо-

сарматські племена, духові інструменти типу однотрубкових відкритих флейт називалися «най», що перекладається з іранської як «очерет». Однотрубкова флейта «най», але виготовлена з дерева, дотепер існує у традиційному інструментарії нащадків скіфів узбеків та таджиків.

Висновки. Отже, ударні інструменти – ідіофони та мембранофони – в міфологічно-релігійних та ідеологічних уявленнях номадів мали важливе сакральне значення. Семантична інтерпретація форми і декору ідіофонів свідчить про єдність знаково-символічної системи, що втілювалася у предметах культів, обрядів та на музичних інструментах. Мембранофони, крім ритуалів, використовувалися у військовій справі кочівників як потужний засіб психологічного впливу на ворога, що згодом було перейнято середньовічними арміями Середньої Азії та Ірану. Духові музичні інструменти скіфів і сарматів не мали такого сакрального значення, яке надавалося ударним інструментам.

Список використаної літератури

1. *Абаев В. И.* Культ семи богов у скифов / В. И. Абаев // Древний мир. – М. : Изд-во вост. лит., 1962. – С. 445–450.
2. *Акишев К. А.* Искусство и мифология саков / К.А. Акишев. – Алма-Ата : Изд-во «Наука Казахской ССР», 1984. – 175 с.
3. *Банников К. А.* О смысловых значениях шаманских зеркал: проблемы теоретического осмысления культовых артефактов / К. А. Банников, Е. А. Кузнецова // Сибирь в панораме тысячелетий. – Новосибирск : Наука, 1998. – Т. 2. – С. 51–55.
4. *Вдовиченко И. И.* Амазонка из Степного Крыма / И. И. Вдовиченко // Историческое наследие Крыма. – 2006. – Вып. 14 – С. 42–44.
5. *Геродот.* История в 9-ти кн. / Геродот ; пер. и прим. Г. А. Стратановского. – Л. : Наука, 1972. – 600 с.
6. *Греков Б.* Скіфи / Б. Греков. – Київ : Вид-во АН УРСР, 1947. – 94 с.
7. *Дашевская О. Д.* Граффити на стенах здания в Неаполе Скифском / О. Д. Дашевская // Сов. археология. – 1962. – № 1. – С. 173–194.
8. *Иванов С. В.* Скульптура народов севера Сибири XIX – первой половины XX в. / С. В. Иванов. – Л. : Наука, 1970. – 198 с.
9. *Ильясов Т. Т.* Башкирский национальный музыкальный инструмент – курай: к истории происхождения / Т. Т. Ильясов // Древняя история и традиционная культура. – 2009. – Вып. 34. – С. 35–39.
10. *Іллінська В. А.* Про скіфські навершки / В.А. Іллінська // Археологія. – 1963. – № 15. – С. 33–60.
11. *Кузьмина Е. Е.* В стране Кавата и Афрасиаба / Е.Е. Кузьмина. – М. : Наука, 1977. – 143 с.
12. *Латышев В. В.* Известия древних писателей греческих и латинских о Скифии и Кавказе / В. В. Латышев // Вестн. древней истории. – 1947. – № 1. – С. 247–332.
13. *Латышев В. В.* Известия древних писателей греческих и латинских о Скифии и Кавказе / В. В. Латышев // Вестн. древней истории. – 1948. – № 1. – С. 221–315.
14. *Латышев В. В.* Известия древних писателей греческих и латинских о Скифии и Кавказе / В. В. Латышев // Вестн. древней истории. – 1949. – № 2. – С. 271–335.
15. *Мешкерис В. А.* К изучению музыкальной культуры Восточной Парфии (по археологическим данным) / В. А. Мешкерис // Вестн. древней истории. – 1997. – № 4. – С. 138–149.
16. *Никоноров В. П.* Парфянские литавры / В. П. Никоноров // ΣΥΣΤΙΤΙΑ : сб. ст. памяти Ю. В. Андреева. – СПб., 2000. – С. 167–174.
17. *Олейник О. Г.* Возвращаясь к пазырыкской арфе / О. Г. Олейник // Этнографическое обозрение. – 1995. – № 6. – С. 80–92.
18. *Переводчикова Е. В.* Еще раз о назначении скифских наверший / Е. В. Переводчикова, Д. С. Раевский // Средняя Азия и ее соседи в древности и средневековье (история и культура). – М. : Наука, 1981. – С. 42–52.
19. *Плутарх.* Порівняльні життєписи / Плутарх. – Київ : Дніпро, 1991. – 438 с.
20. *Попова Е. А.* Роспись склепа № 1 некрополя позднескифской столицы / Е.А. Попова // Вестн. древней истории. – 1987. – № 2. – С. 139–150.
21. *Раевский Д. С.* Модель мира скифской культуры. Проблемы мировоззрения ираноязычных народов евразийских степей I тысячелетия до н. э. / Д. С. Раевский. – М. : Наука, 1985. – 255 с.
22. *Хазанов А. М.* Религиозно-магическое понимание зеркал у сарматов / А. М. Хазанов // Сов. этнография. – 1964. – № 3. – С. 89–96.
23. *Хорнбостель Э. М.* Систематика музыкальных инструментов / Э. М. Хорнбостель, К. Закс // Нар. музык. инструменты и инструм. музыка. – М. : Сов. композ., 1987. – Ч. 1. – С. 229–261.
24. *Bakay K.* Scythian Rattles in the Carpathian Basin and their Eastern Connections / K. Bakay. – Budapest, 1971. – 93 s.
25. *Vasmer M.* Die Iranier in Südrussland. Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Slaven / M. Vasmer. – Leipzig, 1923. – Bd. 1. – 79 s.
26. *Zaener R. C.* The Dawn and Twilight of Zoroastrianism. History of Religion / R. Zaener. – London, 1961. – 402 s.

References

1. *Abayev V. I.* Kult semi bogov u skifov / V. I. Abayev // Drevniy mir. – M. : Izd-vo vost. lit., 1962. – S. 445–450.
2. *Akischev K. A.* Iskusstvo i mifologiya sakov / K. A. Akishev. – Alma-Ata : Izd-vo Nauka Kazakhskoy SSR, 1984. – 175 s.
3. *Bannikov K. A.* O smyslovykh znacheniyakh shamanskikh zerkal: problemy teoreticheskogo osmysleniya kultovykh ritualov / K. A. Bannikov, E. A. Kuznetsova // Sibir v panorama tysyacheletiy. – Novosibirsk : Nauka, 1998. – T. 2 – S. 51–55.
4. *Vdovichenko I. I.* Amazonka iz Stepnogo Kryma / I. I. Vdovichenko // Istoricheskoye naslediyе Kryma. – 2006. – Vyp. 14. – S. 42–44.
5. *Gerodot.* Istoriya v 9-ti kn. / Gerodot ; per. i prim. G.A. Stratanovskogo. – L. : Nauka, 1972. – 600 s.
6. *Grakov B.* Skify / B. Grakov. – Kyiv : Vyd-vo AN URSSR, 1947. – 94 s.
7. *Dashevskaya O.D.* Graffiti na stenakh zdaniya v Neapole Skifskom / O.D. Dashevskaya // Sov. arkheologiya. – 1962. – № 1. – S. 173–194.
8. *Ivanov S. V.* Skulptura narodov severa Sibiri XIX – pervoy poloviny XX v. / S. V. Ivanov. – L. : Nauka, 1970. – 198 s.
9. *Yliasov T. T.* Bashkyrskiy natsyonalnyy muzykalnyy ynstrument – kurai: k ystoriy proyskhozhdeniya / T. T. Yliasov // Drevniaia ystoriya y tradytsyonnaia kultura. – 2009. – Vyp. 34. – S. 35–39.
10. *Illinska V. A.* Pro skifski navershnyky / V. A. Illinska // Arkheologiya. – 1963. – № 15. – S. 33–60.
11. *Kuzmina E. E.* V strane Kavata i Afrasiaba / E. E. Kuzmina. – M. : Nauka, 1977. – 143 s.
12. *Latyshev V. V.* Izvestiya drevnikh pisateley grecheskikh i latinskikh o Skifii i Kavkase / V. V. Latyshev // Vestn. drevney istorii. – 1947. – № 1. – S. 247–332.
13. *Latyshev V. V.* Izvestiya drevnikh pisateley grecheskikh i latinskikh o Skifii i Kavkase / V.V. Latyshev // Vestn. drevney istorii. – 1948. – № 1. – S. 221–315.
14. *Latyshev V. V.* Izvestiya drevnikh pisateley grecheskikh i latinskikh o Skifii i Kavkase / V.V. Latyshev // Vestn. drevney istorii. – 1949. – № 2. – S. 271–335.
15. *Meshkeris V. A.* K izucheniyu muzykalnoy kultury Vostochnoy Parfii (po arkheologicheskim dannym) / V.A. Meshkeris // Vestn. drevney istorii. – 1997. – № 4. – S. 138–149.
16. *Nikonorov V. P.* Parfyanskiye litavry / V.P. Nikonorov // ΣΥΣΣΙΤΙΑ : sb. St. pamiati Yuriya Viktorovicha Andreeva. – SPb, 2000. – S. 167–174.
17. *Oleynik O. G.* Vozvrashchayas' k pazyrykskoy arfe / O.G. Oleynik // Etnograficheskoye obozreniye. – 1995. – № 6. – S. 80–92.
18. *Perevodchikova E. V.* Eshcho raz o naznachenii skifskikh navershiy / E. V. Perevodchikova, D. S. Raevskiy // Srednyaya Aziya i yeye sosedi v drevnosti i srednevekovye (istoriya i kultura). – M. : Nauka, 1981. – S. 42–52.
19. *Plutarkh.* Porivnyalni zhyttypysy / Plutarkh. – Kyiv : Dnipro, 1991. – 438 s.
20. *Popova E. A.* Rospis sklepa № 1 nekropolya pozdneskifskoy stolizy / E.A. Popova // Vestn. drevney istorii. – 1987. – № 2. – S. 139–150.
21. *Rayevskiy D. S.* Model mira skifskoy kultury. Problemy mirovozzreniya iranoyazychnykh narodov yevraziyskikh stepey I tysyacheletiya do n. e. / D.S. Rayevskiy. – M. : Nauka, 1985. – 255 s.
22. *Khazanov A. M.* Religiozno-magicheskoye ponimaniye zerkal u sarmatov / A. M. Khazanov // Sov. Etnografiya. – 1964. – № 3. – S. 89–96.
23. *Khornbostel E. M.* Sistematika muzykalnykh instrumentov / E.M. Khornbostel, K. Zaks // Narodnyye muzykalnyye instrument i instrumentalnaya muzyka. – M. : Sov. kompozitor, 1987. – Ch. 1. – S. 229–261.
24. *Bakay K.* Scythian Rattles in the Carpathian Basin and their Eastern Connections / K. Bakay. – Budapest, 1971. – 93 s.
25. *Vasmer M.* Die Iranier in Südrussland. Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Slaven / M. Vasmer. – Leipzig, 1923. – Bd. 1. – 79 s.
26. *Zaener R.C.* The Dawn and Twilight of Zoroastrianism. History of Religion / R.C. Zaener. – London, 1961. – 402 s.

**THE SCYTHIAN AND SARMATIAN PERCUSSION AND WIND INSTRUMENTS
IN THE SPIRITUAL CULTURE OF THE EURASIAN NOMADS**

Olijnyk Olga, Ph.D. in History of Arts, Associate Professor,
Lviv M.V. Lysenko National Music Academy, Lviv

The article is concerned with the study of the role and functions of percussion and wind instruments which existed in the musical and instrumental culture of the Scythian-Sarmatian tribes. The semantic interpretation of the forms and decor of the noise (idiophones) percussion instruments confirms their unity with the sign-symbolic system embodied in the complexes of the ritual sacred objects of the Iranian-speaking nomads of Eurasia. Membranophones (drums, timbal), except for rituals, were used in military affairs as a powerful tool of psychological effect on the enemy. The wind instruments of Scythians and Sarmatians did not have such a sacred meaning that was given to the percussion instruments.

Key words: spiritual culture, ritual, Scythian-Sarmatian tribes, percussion instruments, wind instruments.

UDC.78.481.K 21

**THE SCYTHIAN AND SARMATIAN PERCUSSION AND WIND INSTRUMENTS
IN THE SPIRITUAL CULTURE OF THE EURASIAN NOMADS**

Olijnyk Olga, Ph.D. in History of Arts, Associate Professor,
Lviv M.V. Lysenko National Music Academy, Lviv

The aim of the paper is to study the role and functions of percussion and wind musical instruments of the Scythian-Sarmatian tribes in terms of spiritual culture of the early Iranian-speaking nomads of Eurasia.

Research methodology. The article uses the methods of archaeological research in conjunction with instrumental studies, which allows determining the semantics and functions of musical instruments in ceremonial-ritual practices, religious-mythological and ideological views of the ancient peoples.

Results. The percussion instruments (idiophones and membranophones) in the mythological-religious and ideological perception of the Scythian-Sarmatian tribes had an important sacred significance. They were associated with the cult of the Sun, the supreme deity, the World Tree concept, and served as the communicating means for priests with the gods and ancestors. The semantic interpretation of their form and decoration confirms the unity of the sign-symbolic system embodied in the subjects of cults, ceremonies, and musical instruments. On the basis of archaeological findings of membranophones, their images on art items and testimonies of ancient Greek and Roman authors, several types of the drums and timbals are established. In addition to rituals, they were used in the military affairs of nomads as a powerful tool of psychological effect on the enemy, which was subsequently captured by the medieval armies of the Central Asia and Iran. Wind musical instruments of the Scythians and Sarmatians did not have the sacred meaning that was given to the percussion instruments.

Novelty. The article provides for the first time a systemic instrumental analysis of percussion and wind instruments of the Scythians and Sarmatians in terms of ceremonial-ritual practices and mythological and religious perceptions.

Practical significance. The article materials can be used in the studies of musical and instrumental culture of the ancient Eurasian peoples.

Key words: spiritual culture, ritual, Scythian-Sarmatian tribes, percussion instruments, wind instruments.

Ілюстрації

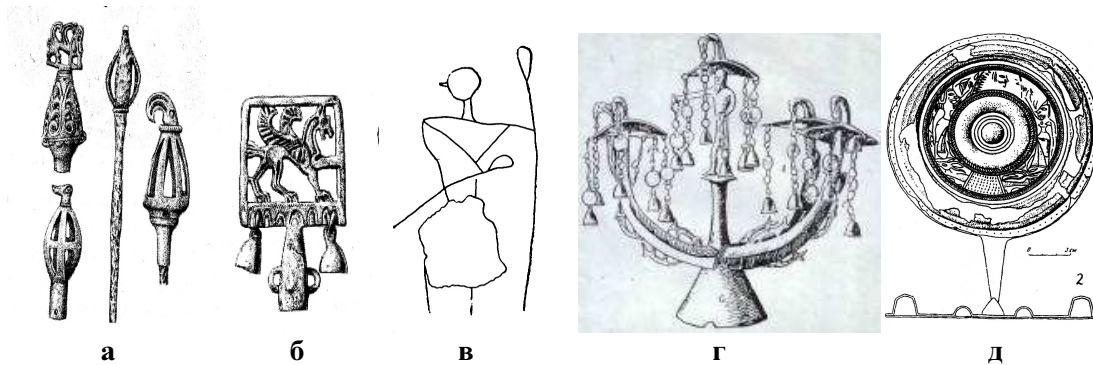

Рис. 1. Ідіофони: а – наверсія-бубонці; б – наверсія з підвішеними дзвіночками; в – графіті з культової споруди у Неаполі Скіфському; г – наверсія з урочища Лиса Гора (м. Дніпро); д – дзеркало-брязкальце

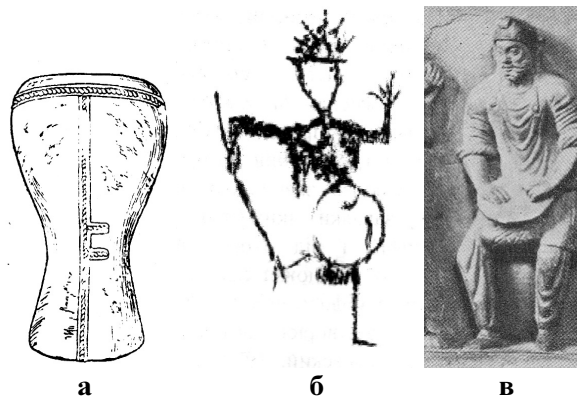

Рис. 2. Мембранофони: а – скіфський одномембранний барабан; б – жрець з литаврою; в – парфійський литаврист

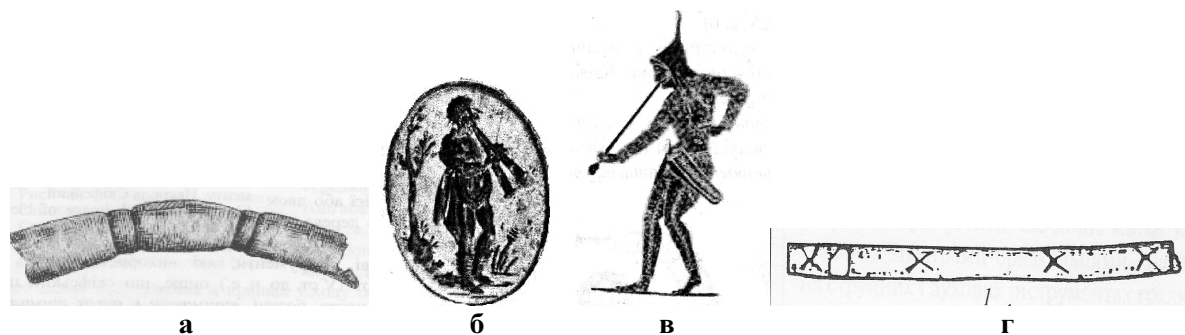

Рис. 3. Аерофони: а – зігнута кістяна флейта з Неаполя Скіфського (Крим);
б – подвійний аерофон; в – однотрубковий аерофон;
г – пряма кістяна флейта з поховання скіф'янки

Надійшла до редакції 28.11.2017 р.

UDC 78.481

BELLS BIANZHONG IN CHINESE INSTRUMENTAL MUSICAL CULTURE OF THE BRONZE AGE

Chen Nanpu, applicant of Lviv National Music Academyn. a. M. V. Lysenko,
Deputy director of Music College «Qin Yun», city Lanshang, province Sichuan, China
i.zinkiv@gmail.com

The article examines bianzhong sets of bells of the Bronze Age, known from the archaeological site of China. It analyzes their form, the system of acquisition and characteristics of sound production. Based on ancient texts, historical and archaeological sources, we define bianzhong functions and its importance in rituals, ceremonies and social hierarchy (ranking system).

Key words: bianzhong, bronze age, Zhou Dynasty, Han Dynasty, Chinese musical and instrumental culture.

Aim of the article. The article is dedicated to the set of bianzhong bells of the Bronze Age (1st millennium BC) which were discovered during archaeological excavations. The bianzhong bells are a unique phenomenon in the history of the musical culture of the Ancient World. These instruments need further research and are not well-known among European musicologists.

Review of latest publications. At present, there is no comprehensive instrumental research dedicated to the issues of morphology of the sets of Chinese bells, their systematization according to chronological order and quantitative correlation according to the social hierarchy rank. Information about the findings of specific sets of bianzhong bells is contained in the reports of archaeological excavations [11, p. 37-39; 12, p. 24; 13, p. 18-19; 14, p. 27-28], as well as in the studies on the history of Chinese court orchestras [2, p. 38-39] and in the works of art studying the culture of the period of the Zhou dynasty [4].

The purpose of the article is to introduce new archaeological materials into the scientific circulation, to analyze forms, assembly systems and features of sound production; to determine the functions and significance of bianzhong in rites, ceremonies and social hierarchy (system of ranks) on the basis of ancient texts, historical and archaeological sources.

Presentation of research results. Chinese classical name «Bianzhong» means «ordered bells». For the first time, tuned sets of bells appear in Europe only in the 9th century. The earliest descriptions of bianzhong are known from the treatises of the 2nd century BC [8; p. 328]. Well-preserved instruments were found in the tombs of rulers and noblemen of high rank thanks to the intense archaeological excavations that began in the second half of the 20th century. The instrument consists of a set of different-sized bells without a tongue which are tuned in certain tones and placed on a wooden frame in two or three rows (Fig. 1, 2, 3).

Archaeological finds indicate that castings of small-sized bells in China began in the 2nd millennium BC. Unlike the bells of Indian origin which are round in crossing, the oldest Chinese type of the instrument has a square shape. At the end of the reign of the Shang Dynasty (1766–1122 BC) and at the beginning of the Zhou Dynasty (1122–247 BC), the body of bells acquires almond shape [7; p. 183]. Characteristic feature of these instruments is the short duration of sound that makes it possible to extract two sounds of different